

Сакалюк Віта Русланівна, старший судовий експерт лабораторії почеркознавчих, трасологічних, балістичних досліджень, технічної експертизи документів та інших досліджень Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України
65011, Україна, 65011, Україна, м. Одеса,
вул. Рішельєвська, 8
Vitalina_2493@ukr.net

ОСНОВНІ КРИТЕРІЇ ПІДГОТОВКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ОФОРМЛЕННЯ ПОРІВНЯЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-ПОЧЕРКОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС ДОСЛІДЖЕННЯ ЦИФРОВОГО ПИСЬМА

THE MAIN CRITERIA OF PREPARATION AND FEATURES OF THE DESIGN OF COMPARATIVE MATERIAL FOR FORENSIC HANDWRITING EXAMINATION IN THE STUDY OF DIGITAL WRITING

Анотація. Розглянуто основні питання напрямку щодо проблеми надання та оформлення зразків під час проведення судово-почеркознавчої експертизи, акцентовано увагу насамперед на дослідження цифрового письма його достовірності та якості.

Ключові слова: дослідження цифрового письма, судово-почеркознавча експертиза, цифрові записи як почерковий матеріал.

Abstract. The main questions of the direction regarding the problem of providing and processing samples during the forensic handwriting examination are considered, the focus is primarily on the study of digital writing, its reliability and quality.

Key words: digital writing research, forensic handwriting examination, digital records as handwriting material.

Постановка проблеми. Підготовка і оформлення порівняльного матеріалу для проведення судово-почеркознавчої експертизи у тому числі цифрового письма є найважливішою складовою для розв'язання будь-яких питань, поставлених перед експертом.

Основним завданням почеркознавчої експертизи є ідентифікація виконавця рукописного тексту, обмежених за обсягом рукописних записів (літерних та цифрових) і підпису. Можливості ідентифікації особи за цифровим письмом (як і за письмом загалом) залежать, зокрема, від знання експертом методики дослідження та якості порівняльного матеріалу.

Специфіка судового почеркознавства визначається об'єктом його дослідження – почерком, який пов'язаний із здійсненням однієї із найбільш складних навичок людини – навичок письма. Ні в одній із інших видів криміналістичної експертизи не досліджується ця сторона людської діяльності.

Аналіз досліджень та публікацій. Дослідженню та вивченню проблематики підготовки й оформлення матеріалів цифрового письма для проведення судово-почеркознавчих експертиз приділяли такі вчені, як В. Р. Грузкова, Т. О. Дроздова, В. Ф. Орлова, Ю. М. Погірко, З. С. Меленевська, А. А. Компанієць та ін.

Мета даної роботи полягає у визначенні найактуальніших проблемних питань, що виникають при підготовці та оформленні цифрових записів як почеркознавчого матеріалу для проведення судових експертиз та їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень і Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, що затверджені Наказом Міністерства юстиції України 08.01.1998 р. № 53/5, зазначано, що одним із основних видів експертиз, які проводяться в експертних установах, є криміналістична, а її підвидом – почеркознавча [1]. Дійсно, судово-почеркознавча експертиза сьогодні визначається найбільш застосовуваним видом криміналістичної експертизи.

Виконання завдань цієї експертизи забезпечує самостійна галузь (розділ) криміналістики – судове почеркознавство, що є системою знань про закономірності почерку та розробляє методи і методики його дослідження.

Ст. 1 ЗУ «Про судову експертизу» визначено, що судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду [2].

Експертна практика зазначає, що під час призначення судово-почеркознавчої експертизи виникає низка питань, оскільки часто матеріали, що надходять експертіві-почеркознавцю не відповідають встановленим вимогам. Так, для проведення судово-почеркознавчого дослідження рукописних (цифрових) записів та підписів, окрім об'єкта дослідження (оригіналів документів), треба надавати вільні, умовно-вільні та експериментальні зразки почерку, цифрових записів і підписів особи, яка ідентифікується.

Усі досліджувані об'єкти й порівняльні зразки мають бути відповідно упаковані, опечатані і засвідчені пояснювальним написом та підписом особи, яка їх одержувала. Отримані зразки рекомендовано упаковувати окремо від досліджуваних об'єктів. Упакування добирається з урахуванням особливостей об'єктів дослідження і повинна захищати їх від пошкоджень та привнесення будь-яких змін під час транспортування й зберігання.

При отриманні зразків і підготовці матеріалів на судову почеркознавчу експертизу ініціатори дослідження насамперед повинні керуватися правилами, викладеними в Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень і Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, що затверджені Наказом Міністерства юстиції України 08.01.1998 № 53/5 [1].

При цьому важливо створити такі умови, які б забезпечували б отримання необхідної їх кількості та якості, а також гарантували б безсумнівність їх походження.

Перед приєднанням вільних та умовно-вільних зразків до матеріалів проваджень орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), має пред'явити їх особі, яка підлягає ідентифікації.

У разі неможливості цього (смерть виконавця, від'їзд тощо) як зразки треба надавати документи, на яких рукописні тексти (підписи) достовірно виконані особою, щодо якої ставиться питання з її ідентифікації як виконавця досліджуваного рукопису.

Порівняльний матеріал у вигляді вільних, умовно-вільних та експериментальних зразків рукописного (цифрового) тексту та підпису особи, яка підлягає ідентифікації необхідно обов'язково надавати у всіх випадках призначення судової почеркознавчої експертизи.

Вільними зразками є рукописні тексти, рукописні записи (літерні та цифрові), підписи, достовірно виконані певною особою до відкриття кримінального провадження, провадження у справах про адміністративні правопорушення, цивільних, адміністративних чи господарських справах і не пов'язані з їх обставинами; умовно-вільними є зразки почерку та (або) підпису, виконані певною особою до відкриття провадження у справі, але пов'язані з обставинами цієї справи або виконані після відкриття провадження у справі та є як пов'язаними зі справою, так і не пов'язаними з її обставинами; експериментальні зразки почерку та (або) підпису, що виконані за завданням органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), у зв'язку з призначенням такої експертизи.

Для відібрання зразків почерку та підпису орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), може залучити спеціаліста.

Слідчим чи особою, яка відбирає зразки почерку, мають бути встановлені: вік особи, що ототожнюється, її національність, рідна мова, а також якими ще мовами вона володіє, освіта (де вчилася, скільки років, який заклад освіти закінчила, де навчається тощо), професію, звичну для написання руку, стан здоров'я (чи не страждає нервовими чи психічними хворобами), стан зору (чи носить окуляри, чи користується окулярами при листуванні), чи має спеціальні навички щодо малювання, креслення і т. д., та обов'язково проінформувати про це експерта.

Для проведення експертизи зразки надаються лише за умови:

- їх достовірності, тобто, вони повинні безсумнівно належати особі, зразки почерку якої надаються на дослідження;
- достатньої кількості та відповідної якості.

Під відповідною якістю зразків розуміється їх зіставлення з досліджуваним об'єктом за:

- писемністю і мовою документа, тобто зразки та досліджуваний рукопис повинні бути виконані на одній мові, тому що інша мова передбачає іншу писемність і своєрідною будовою букв;
- часом виконання, тобто зразки та досліджуваний рукопис повинні бути виконані в максимально наближений час;
- за способом і умовами виконання: мається на увазі один і той самий матеріал письма, пишучий прилад, основа для виконання документа та сама поза, темп, вид виконання (скоропис, друковані літери, цифри тощо);
- за змістом, характером та цільовим призначенням: заява, накладна, лист (документ подібний до досліджуваному).

При підготовці порівняльного матеріалу для проведення експертизи необхідно дотримуватись загального правила: що менший об'єм рукопису, що підлягає дослідженню, то має бути більше порівняльного матеріалу.

Як об'єкт криміналістичного дослідження цифрове письмо має низку особливостей і потребує своєрідної методики дослідження, а також певної вимоги до підготовки та оформлення матеріалів. Насамперед, привертає увагу той факт, що цифрове письмо виражається сполученням всього десяти цифр, до того ж мають, як правило, винятково просту будову, а цифрові записи наносяться простими рухами.

Встановлення виконавця цифрового запису значною мірою залежить від якості підготовки порівняльного матеріалу – зразків цифрового письма. Що більше зібрано належних зразків (вільних та експериментальних), то більше можливості має експерт щодо виявлення та оцінки ідентифікаційних ознак. Звідси виходить, що повнота дослідження і точність висновків експерта прямо залежать від попередньої роботи слідчого (суду) з підготовки матеріалів для ідентифікаційного дослідження. Експерту мають бути подані вільні, умовно-вільні та експериментальні зразки цифрового письма.

Згідно з методикою судової почеркознавчої експертизи та експертної практики, як вільні, так і експериментальні зразки буквеного або цифрового письма бажано надавати не менше, ніж на 15 аркушах. Що коротший досліджуваний текст (запис), то більша потреба у вільних зразках. У випадку коли досліджувані тексти і особливо підписи виконувалися на бланках (касові ордери, квитанції, поштові перекази, платіжні відомості тощо), експериментальні зразки треба відбирати на таких самих бланках або на папері, що розграфлений відповідно до бланка.

Експериментальні зразки посвідчуються органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта). У посвідчувальному написі зазначаються прізвище, ім'я та по батькові виконавця, а також особливості зразка (написані незвичною для письма рукою, спеціальним шрифтом тощо).

Зразки цифрового письма обов'язково повинні містити цифри, які зустрічаються у досліджуваних документах, виконані окремо та в сполученні. Як вільні зразки цифрового письма можуть бути надані різного роду документи (відомості,

рахунки, накладні, чеки тощо). Бажано, щоб ці зразки містили цифри і їх сполучення, аналогічні досліджуваним, і, за можливістю, були виконані таким самим пишучим приладом. Експериментальні зразки цифрового письма виконуються під диктування у певних сполученнях, за необхідністю, зі словами-супутниками, що стосуються до роду діяльності виконавця чи його професійного напрямку (рік, м², грн, коп. тощо) з метою повного відтворення та не змоги умисно змінити цифрове письмо (у звичайному, швидкому та повільному темпах) [3].

Як зазначалось попередньо, вільні зразки цифрового письма повинні бути подані в якомога більшій кількості, але не менше 8–10 аркушів. Бажано, щоб вони містили записи, аналогічні досліджуваним. Для цього виду експертизи збору вільних зразків цифрового письма зазвичай не створює особливих труднощів. Річ у тому, що виконавцями цифрового запису, як правило, є особи, які за родом своєї роботи часто виконують цифри у різних документах. Це – касири, рахівники, бухгалтери, торговельниці магазинів, завідувачі і комірники баз, складів, тощо. Важливо, щоб вільні зразки цифрового письма, які подаються, були написані таким же приладом (олівець, ручка), як і спірні записи.

Вільні зразки дають вивчити незмінений цифровий почерк та виключити ознаки, що з'явилися у досліджуваних записах та експериментальних зразках внаслідок навмисного чи ненавмисного перекручування.

Доцільно зазначити, що інколи експерту мають бути подані зразки не лише цифрового, а й літерного письма. Вільні зразки літерного письма надають суттєву допомогу в тих випадках, коли з будь-яких причин кількість зразків цифрового письма недостатньо. Досліджуючи цифрові записи, експерт завжди прагне виявити стійку сукупність ознак, яка індивідуалізує почерк, і на цій підставі робить висновок про тотожність. Якщо поданих зразків цифрового письма недостатньо і доповнити їх неможливо, то експерт не зобов'язаний виявити всі варіації ознак, а також судити про стійкість останніх. Він може опинитися у скрутному становищі навіть при визначенні загальних ознак. І тут велику допомогу йому можуть подати зразки літерного почерку, особливо, коли в них є з'єднання літер, подібні до досліджуваних цифрових записів [4].

Проведеними дослідженнями взаємозв'язку цифрового та літерного письма встановлено, що загальні ознаки в обох видах письма майже завжди однакові. Невідповідність може виявитися у більш чіткій, стрункій і простій будові цифр у порівнянні з літерами, ширшій розстановці цифр і нестійкості їх розміру.

Встановлено, що окремі ознаки, які характеризують особливості напрямку рухів при виконанні відповідних цифр і літер, спосіб початку та розташування точок початку рухів у них, спосіб і вид з'єднання штрихів та елементів знаків і знаків між собою, однакові.

Однак не виключено, що в цифровому письмі окремих осіб можуть виявитися такі варіанти ознак, яких немає у відповідних літерах. Експертам у кожному

випадку дослідження рекомендується здійснювати попереднє порівняння цифрового та літерного письма у зразках, щоб виключити можливість випадкової різниці окремих варіантів ознак у буквах і цифрах.

Експериментальні зразки цифрового письма доповнюють вільні зразки і зазвичай належать до часу дослідження документа. У них, як правило, міститься текст, аналогічний досліджуваному.

Коли спірний цифровий запис зроблений на полінованому папері, зразки також мають бути відібрані на окремих невеликих аркушах паперу, що дорівнюють 1/4 аркуша зошита.

Якщо особа, яка призначила експертизу, через об'єктивні причини не може надати ті або інші зразки, то вона обов'язково про це вказує в постанові (ухвалі) про призначення експертизи.

Доцільно зазначити, що доброякісно відібрані зразки сприяють більш повному та глибокому дослідженню і прискорюють проведення експертизи.

Висновок. Отже, цифрові записи – дуже поширений об'єкт криміналістичної експертизи, експертиза цифрового письма становить значну частину почеркознавчих досліджень. Іноді криміналістичне дослідження трьох-чотирьох цифр допомагає встановити важливі обставини справи. Але саме достовірність наданих для порівняльного дослідження зразків при проведенні судово-почеркознавчої експертизи відіграє важливу роль у встановленні ідентифікації особи за почерком у тому числі і цифрового письма. Ініціатори проведення судових експертиз мають неухильно дотримуватися усіх визначених вимог, до зразків для експертного дослідження, а особливо за принципу достовірності. В іншому випадку, експерт не зможе провести експертизу і буде вимушений направити клопотання про надання додаткових зразків або сформувавши висновок про неможливість проведення експертизи.

Перелік використаних джерел:

1. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5 / Міністерство юстиції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>

2. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII (зі змінами та доповненнями) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>

3. Методичні основи організації та проведення судово-почеркознавчої експертизи у СЕУ Мін'юсту України: звіт НДР (заключний) / виконавці : Ю. Г. Логвіна, О. Д. Добриніна, А. О. Кошелюк, О. А. Полякова ; наук. кер. Т. О. Дроздова. Одеса : Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз, 2010. 202 с.

4. Грузкова В. Г. Криминалистическая экспертиза цифрового письма : методическое пособие для экспертов-криминалистов, следственных и судебных работников. Киев : МООП УССР, 1967. 52 с.

References:

1. Ministry of Justice of Ukraine (1998). Pro zatverdzhennia Instruktсии pro pryznachennia ta provedennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen ta Naukovo-metodychnykh rekomendatsii z pytan pidhotovky ta pryznachennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen: Nakaz Ministerstva yustytсии Ukrainy vid 8 zhovtnia 1998 r. № 53/5 [On the approval of the Instructions on the appointment and conduct of forensic examinations and expert studies and Scientific and methodological recommendations on the preparation and appointment of forensic examinations and expert studies: Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated October 8, 1998 № 53/5]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> [in Ukrainian].
2. Verkhovna Rada of Ukraine (1994). Pro sudovu ekspertyzu: Zakon Ukrainy vid 25 liutoho 1994 r. № 4038-XII (zi zminamy ta dopovnenniamy) [On forensic examination: Law of Ukraine dated February 25, 1994 № 4038-XII (with changes and additions)]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> [in Ukrainian].
3. Drozdova, T. O. (ed.) (2010). *Metodychni osnovy orhanizatsii ta provedennia sudovo-pocherkoznavchoi ekspertyzy u SEU Miniustu Ukrainy: zvit NDR (zakliuchnyi)* [Methodological foundations of the organization and conduct of forensic handwriting examination in the SEU of the Ministry of Justice of Ukraine: the report of the National Development and Reform Commission (final)]. Odesa: Odesa Scientific and Research Institute of Forensic Expertise, 202 p. [in Ukrainian].
4. Gruzkova, V. G. (1967). *Kriminalisticheskaya ekspertiza tsifrovogo pis'ma: metodicheskoe posobie dlya ekspertov-kriminalistov, sledstvennykh i sudebnykh rabotnikov* [Forensic examination of digital writing: methodological guide for forensic experts, investigative and judicial workers]. Kyiv: MOOP USSR, 52 p. [in Russian].

